

**FYODOR DOSTOYEVSKIYNING “JINOYAT VA JAZO” ASARI —
INSON QALBI VA VIJDON IZTIROBLARINING FOJEAVIY QISSASI.**

*Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti Namangan filiali “O‘zbek tili va adabiyoti”
yo‘nalishi 2-kurs talabasi Iminova Sarvinoz Ulug‘bek qizi*

Annotatsiya:

Ushbu maqola Fyodor Dostoyevskiyning “Jinoyat va jazo” asariga bag‘ishlangan bo‘lib, unda inson ruhiyati, vijdon azobi va axloqiy tanlov masalalari badiiy uslubda yoritilgan. Raskolnikovning jinoyati va undan keyingi ruhiy iztiroblari, shuningdek, Sonya Marmeladova, Porfiriya Petrovich va Svidrigaylov kabi obrazlar orqali ochilgan asosiy g‘oyalar keng tahlil qilingan. Dostoyevskiyning psixologik tahlil mahorati, asarning diniy va falsafiy qatlamlari hamda ijtimoiy muhit ta’siri dalillar bilan asoslangan. Maqolada asardan keltirilgan iqtiboslar yordamida insonning qutqarilish yo‘li – tavba, imon va mehr orqali ekanligi isbotlab beriladi.

Kalit so‘zlar: Dostoyevskiy, Jinoyat va jazo, Raskolnikov, Sonya Marmeladova, Porfiriya Petrovich, Svidrigaylov, psixologik tahlil, vijdon azobi, tavba, axloqiy masalalar, falsafiy qarashlar, ijtimoiy muhit, adolat.

Аннотация:

Данная статья посвящена роману Фёдора Достоевского «Преступление и наказание», в котором художественным методом раскрываются вопросы человеческой психологии, совести и нравственного выбора. Через преступление Родиона Раскольникова и его последующие душевные переживания, а также через образы Сони Мармеладовой, Порфирия Петровича и Свидригайлова анализируются основные идеи произведения. Подробно рассматривается мастерство психологического анализа Достоевского, его религиозно-философские взгляды и социальная среда, что подтверждается убедительными доводами. В статье с помощью цитат доказывается, что путь к спасению человека – это вера, покаяние и

милосердие.

Ключевые слова: Достоевский, Преступление и наказание, Раскольников, Соня Мармеладова, Порфирий Петрович, Свидригайлов, психологический анализ, нравственный выбор, покаяние, философские взгляды, социальная среда, справедливость.

Abstract:

This article is dedicated to Fyodor Dostoevsky's novel Crime and Punishment, in which the issues of human psychology, conscience, and moral choice are revealed through artistic method. Through Raskolnikov's crime and his subsequent inner struggles, as well as through the characters of Sonia Marmeladova, Porfiry Petrovich, and Svidrigailov, the main ideas of the novel are analyzed in depth. Dostoevsky's mastery of psychological analysis, his religious and philosophical views, and the social environment of the time are thoroughly examined and supported with convincing arguments. The article demonstrates, through selected quotations, that the path to human salvation lies in faith, repentance, and compassion.

Keywords: Dostoevsky, Crime and Punishment, Raskolnikov, Sonia Marmeladova, Porfiry Petrovich, Svidrigailov, psychological analysis, moral choice, repentance, philosophical views, social environment, justice.

Fyodor Dostoyevskiy XIX asr rus adabiyotining eng buyuk vakillaridan biri sifatida inson ruhiyati, axloqiy tanlov va jamiyat muammolarini chuqur tahlil qildi. Uning mashhur "Jinoyat va jazo" romani nafaqat badiiy asar, balki falsafiy-psixologik ta'limot sifatida ham qaraladi. Bu asar nafaqat jinoyat va uning oqibatlarini haqida, inson ruhiyatining nozik qatlamlari, uning ichki kurashi, e'tiqodi va irodasi haqida chuqur mulohaza yuritadi.

Dostoyevskiy o'z qahramonlari orqali odamzodning qalbidagi nur va zulmat o'rtasidagi kurashni hayratlanarli darajada haqqoniy ko'rsatadi. Bu asarda inson hayotidagi eng katta muammolardan biri – "Odam o'z vijdoniga qarshi borsa nima bo'ladi?" degan savol qo'yiladi va unga javob izlanadi.

Dostoyevskiy bu savolni faqat voqealar zanjiri orqali emas, balki qahramonlarning ichki dunyosi, ruhiy kechinmalari, ularning azoblari va iztiroblarini tahlil qilib beradi. Shu sababdan ham bu asar nafaqat adabiy yodgorlik, balki insoniyatning ma'naviy hayotida yo'l ko'rsatadigan badiiy-falsafiy kitobdir.

Asarning markazida Rodion Romanovich Raskolnikov turadi. U – yosh talaba, ilmga chanqoq, ammo qashshoqlik girdobida qolgan yigit. Raskolnikovning qalbi ikki olam o'rtasida bo'linib qolgan: ... bir tomonda insoniy mehr, adolat va poklikka intilish, ikkinchi tomonda esa insoniyatni qutqarish uchun ba'zan qon to'kish ham mumkin degan qarama-qarshilik g'oyasi. Dostoyevskiy uni ruhiy ikkilanish, qarama-qarshiliklar bilan chizadi. Aynan shu qarama-qarshilik Raskolnikovni jinoyat sari boshlaydi. U: "Men buyuk odam bo'lsam, qon to'kish bilan jamiyatni adolatga olib kelaman", degan fikr bilan yashaydi. Shu bois u sudxur kampirni o'ldirishga qaror qiladi. Ammo Dostoyevskiy asarda dalillar bilan ko'rsatadiki, inson hech qachon qon to'kish bilan poklanmaydi, aksincha, bunday yo'l uni yanada og'ir ruhiy iztiroblarga olib keladi.

Raskolnikovning jinoyat qilganidan odamlar uchundir, deb o'ylashi unchalik to'g'ri emas, balki o'zini ko'rsatishga bo'lgan xohishining natijasi edi. Shu o'rinda Dostoyevskiy qahramonning ichki monologini mahorat bilan tasvirlaydi. U jinoyat qilganidan so'ng o'zini qutulib ketgandek his qilmaydi, balki yanada ko'proq azob chekadi. Bu azoblarning ildizi esa vijdonidir. Chunki vijdon – bu inson qalbidagi eng katta hukm chiqaruvchi kuchdir.

Yozuvchi asarda shunday yozadi: insonning haqiqiy jazosi sud yoki qamoqda emas, balki uning qalbidagi vijdon azobidadir. Bu jumla butun asarning ruhini ochib beradi.

Asarda Sonya Marmeladova obrazi Raskolnikovga qarshi qo'yilgan yorug'likdir. Sonya hayotida og'ir kunlarni boshidan kechirgan – tanqislik tufayli gunoh yo'liga kirgan bo'lsa-da, qalbida poklik va imonga sodiq ayol. U Raskolnikovga rahm qiladi, uni sevadi va eng asosiysi – uni tavbaga chorlaydi. Raskolnikovning jinoyatdan keyingi og'ir kechinmalari aynan Sonyaning mehribonligi tufayli yengshaydi. Dostoyevskiy Sonyaning tilidan quyidagi

so'zlarni beradi: "Sen gunoh qilding, ammo Xudo seni baribir kechiradi, agar sen chin dildan tavba qilsang." Bu gap asarning asosiy g'oyasini, ya'ni insonni najot etuvchi yo'l – bu chin tavba va imon ekanini ko'rsatadi.

Porfiri Petrovich – tergovchi obrazi ham asarda muhim o'rin tutadi. U jinoyatchini jazolash uchun emas, balki uni haqiqatga qaytarish uchun intiladi. Porfiri Raskolnikov bilan suhbatlarda uni ochiq-oshkora ayblamaydi, balki unga ruhiy jihatdan ta'sir ko'rsatadi. Shu orqali yozuvchi shuni ko'rsatadiki, adolat nafaqat qonun bilan, balki inson qalbini uyg'otish orqali ham g'alaba topadi. Porfiri Raskolnikovga shunday deydi: "Siz o'zingizni qutqarishni xohlaysizmi, unda tavba qiling, odamlar oldida, Xudo oldida gunohingizni tan oling."

Bu chaqiriq oxir-oqibat Raskolnikovni qamoqqa borib, o'z jinoyatini tan olishga undaydi.

Raskolnikovning ruhiy fojeasi ancha chuqur psixologik tahlil bilan beriladi. Jinoyatdan so'ng uning uyqusiz tunlari, doimiy qo'rquvi, odamlardan nishondan qo'rqishi – bularning barchasi inson ruhiyati uchun bor bo'lishining eng yorqin jazosi ekanini ko'rsatadi. Dostoyevskiy uni nafaqat jinoyatchi sifatida, balki qiynalayotgan inson sifatida ham tasvirlaydi. Shu bois o'quvchi Raskolnikovdan nafratlanmaydi; balki, unga achinadi, uni tushunishga harakat qiladi. Bu esa yozuvchining badiiy mahoratini ko'rsatadi.

Asarda yana bir muhim obraz – Svidrigaylov. U Raskolnikovning qarama-qarshi timsolidir. Svidrigaylov ochiqdan-ochiq hayotdan lazzatlanish uchun yashaydi, o'z nafsining quliga aylangan. U hech qanday ma'naviy tamoyillarga ega emas. Shu bois uning o'limi ham fojea – u o'z joniga qasd qiladi. Bu orqali Dostoyevskiy shuni ko'rsatadiki, inson ma'naviy qadriyatlardan uzilsa, baribir hayotdan to'yadi va izzatoblardan qutula olmaydi.

Dostoyevskiy asarda jinoyat muhitini ham chuqur ochib beradi. XIX asr Peterburgining qora ko'chalari, kambag'al uylari, odamlarning izzatoblarga to'la hayoti – bularning barchasi Raskolnikovning jinoyatiga zamin yaratgan muhit sifatida tasvirlanadi. "Jinoyat va jazo" – bu faqat bir jinoyatning qissasi emas, balki butun insoniyat uchun ogohlantiruvchi saboqdir. Asarda keltirilgan novel – inson

o'zini buyuk deb bilib, qonunlardan yuqori qo'yishi mumkinmi? – bugun ham dolzarb. Dostoyevskiy bunga qat'iy javob beradi: yo'q, inson qanchalik kuchli, bilimdon, irodali bo'lmasin, u vijdon hukmidan yuqori tura olmaydi.

“Jinoyat va jazo” insonning ruhiy dunyosini ochib beradigan, uning eng yashirin qatlamlariga nazar tashlaydigan asardir. Raskolnikovning jinoyati va jazosi orqali yozuvchi butun insoniyatga bir haqiqatni uqtiradi: insonni qutqaradigan yo'l – bu imon, tafakkur, mehrdir. Jinoyat esa hech qachon adolat keltirmaydi, u faqat yangi iztiroblar va fojealarga sabab bo'ladi. Dostoyevskiy yaratgan bu asar har bir o'quvchining hayotida yo'l ko'rsatadigan ma'naviy chiroq bo'lib qolaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Dostoyevskiy F.M. Jinoyat va jazo (roman). O'zbek tiliga tarjima: H. Sodiqov. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 2019. — 624 bet.

Mirvaliyev A. Dostoyevskiy ijodida inson psixologiyasi. — Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006. — 198 bet.

Jo'raqulov A. Rus adabiyoti tarixi. O'quv qo'llanma. — Toshkent: Fan, 2004. — 372 bet.

Ochilov B. Dostoyevskiyning adabiy merosi va uning o'zbek adabiyotiga ta'siri. — Toshkent: Fan, 1999. — 145 bet.

Xudoyberganov X. Adabiyot nazariyasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2010. — 220 bet.

To'raqulov T. Badiiy asarda obraz va xarakter. — Toshkent: O'zbekiston, 2007. — 216 bet.

Abduazizov A. Psixologiya asoslari. — Toshkent: Universitet, 2015. — 255 bet.

Qodirova M. Dostoyevskiyning asarlarida inson ruhiyati tahlili. Ilmiy maqola // Adabiyotshunoslik jurnali. — 2020. — №4. — B. 56–61.

Sa'dullayev B. Adabiyotshunoslikka kirish. — Toshkent: Universitet, 2013. — 304 bet.

Kenjaev A. Dostoyevskiy va falsafa. — Toshkent: Fan, 2018. — 190 bet.